

A Felföld nemzetiségi viszonyai.

A tótság mai hazájában való letelepülésének története még nincsen eléggé földérítve s e tekintelben több föltevésre vagyunk utalva. Ezekre rá is mutatunk, de a részletes tárgyalást elhagyjuk, mert az egyrészt kinőne e tanulmány keretéből, másrészt pedig bővebben foglalkozott e problémával *Marczali* Henrik. *Bonkáló* szerint a tótok a Kárpátokon és Morvaországon keresztül vándorolva különböző időkben, kisebb-nagyobb csoportokban szállták meg Szlovenszko északi és északnyugati részét, mégpedig már a IV.-VII. századok között. *Niederle* szerint a szlávok bölcsője a Visztula és a Dnyeper forrásai közt, erdős vidékeken volt s a tótok a cseh-morvákkal együtt innen fokról-fokra előrejutva ugyancsak már az első századokban szállták meg a Szudeták és Kárpátok lejtős, halmos területét *Karácsonyi* szerint a szlovák-tótok csak a XII. századtól kezdve szivárogtak be lassan-lassan mai hazájukba s a Morva és az Odera folyók felső völgyében lakó *fehér-horvátok* ivadékainak tekinthetők. *Czambel* szerint a tótok a szlovénekkel alkottak egy testvérnépet a honfoglalás idejében s tőlük a közjük ékelődött magyarság és németiség által elszakítva, jórészt mai lakóhelyeikre szorultak, hol idegen szláv behatások érvén őket, nyelvök csakhamar elváltozott, elkülönült. Nagy Morávia nyelve ez a szlovén-tót lett volna.

Mindenesetre bizonyosra vehető, hogy a Tótföld középső és keleti részeit szállták meg a tótok legkésőbbben. A Morva és a Vág völgyében a magyarok bejövetele idején lakott *morvaszlávok* mindenesetre fönmaradtak fajilag; vagy úgy, hogy a szlovákok közvetlen ősei voltak, vagy úgy, hogy a későbbben bevándorolt szlovák törzsekbe beleolvadtak. Ha pedig a tót etnikum véglegesen a Tótföldön alakult ki, akkor a kohézióknak mindenesetre nyugaton kellett megtörténnie, mert keleten lengyel és bolgár, nemsokkal később rutén szórványok voltak, melyek a faj tisztaságát megmásították. Eleven bizonyítéka ennek a keleti, külön tót nyelvjárás.

A Tótföld egyéb nemzetiségeinek letelepülése, mivel későbbi időpontban történt, sokkal könnyebben regisztrálható. A németek

első árja II. Géza (XII. század) alatt nyomult végig a Tótföldön, főleg a Szepességen; a második IV. Béla (XIII. század) idejében, aki velük vetette meg a városi élet alapjait. A német telepeselek királyi szóra leginkább Tüuringiából, Westfáliából, Württembergből, a Rajna mellékéről, Lotaringiából és Szászországból jöttek. Némileg tisztázatlan a turóci és barsi német irtásos-települések története (az u. n. krikehájoké); ezekben több kutató még a markomannok utódait keresi. Róbert Károly idejében csak a szepesi szászoknak 24 városuk és 11 falujuk volt. A szepesi németek az ekkor még gyér lakosságú vidékre újabb és újabb rajokat bocsátottak ki; ezek több községet alapítottak Nyitra-, Liptó-, Gömör-, Sáros- és Abaúj-megyékben, valamint Bars- és Zólyom-megye egyes helyein. Kassa, Eperjes, Kísszeben és Bártfa szintén német telepítések, éppúgy, mint a középső és déli részek bányavárosai. Ma a németség azonban etnikailag csupán utolsó maradvány; nyolc évszázad alatt a tótság kiforgatta nemzetiségéből és magába olvasztotta.

Az Árpádok idejében magyar települések is támadtak a Tótföldön, ezek azonban csakhamar elenyésztek. Magyar határőrtelepék voltak a két geográfiailag legveszélyeztetettebb ponton: a Szepességen és a Morva mellékén, Pozsony- és Nyitra-megyékben. Eلسzórt magyar telepék voltak Trencsénben, Barsban, Hontban, Nógrádban, Zólyomban, Liptóban, Gömörben és Sárosmegyében; ez utóbbi helyen több, mint százra rugott a magyar eredetű községek száma, amelyek közül igen sok Rákócziig megtartotta nemzetiségét. Tiszta tót megyékben (pl. Zólyomban, vannak olyan telepék, melyeknek kizárólag magyar nevét használja ma is a köznép, holott évszázadok óta nincs a környéken magyar.

Besenyő-telepek voltak Liptóban, Barsban és Nyitra-megyében, kún-telepek Nógrád- és Bars-megyében.

A Tótföldön ma a Kiskárpátok déli része és a Morva között, Nyitra északkeleti és Turóc délkeleti szögletében összefüggő területen, Turóc déli és Bars északi vidékén szintén összefüggőleg, Bars keleti és Abaúj északnyugati szögletében (de nem egyben) van még német település. Másol, — főleg a városokban — csak töredékek maradtak fön; az alsóbb rétegek a tótságba, a felsőbbek a magyarságba olvadtak bele.

A magyarság, a magyar-tót nyelvhatártól északra, a városokban, vasúti gócpontokon, ipartelepéken helyezkedett el; a városoknak már a középkorban is jelentős magyar lakosságuk volt,

A magyar falu-telepek azonban már a XVIII. századig mind eltűntek, mivel szórványosabbak és gyöngébbek voltak a hasonló német telepeknél.

A tót *etnosz* a legsűrűbben a Tótföld nyugati, déli, másod-sorban keleti vidékeit lakja; középpütt és északon, vagyis a legzordabb éghajlatú és legmagasabb hegyekkel borított tájakon gyérül. Számra nézve legtöbb szlovák Nyitramegyében lakik; utána Trencsén-, Pozsony-, Zólyom- és Sáros-vármegye következik. — Viszonylag tiszta tót megyéknek tekinthetők Trencsén-, Árva-(goral kisebbséggel), Turóc- (német kisebbséggel), Liptó-, Zólyom- és Sáros-megye (rutén kisebbséggel); Szepes-vármegyét már kevertnek kell mondanunk, mert nem kevesebb, mint öt nemzeti-ség lakik területén s mindegyik erősen képviselt. — Magyar és tót megyék: Pozsony, Nyitra, Bars, Hont, Nógrád és Gömör. Esztergom- és Abauj-megyékben csekély kisebbséget alkotnak a tótok. — Zemplén magyar-tót-rutén, Ung rutén-magyar-tót megye. — Amint látjuk, a nemzetiségi eloszlás elég kevert a Tótföldön, bár bizonyos, hogy Szt. István koronája országaiban a magyar és horvát nemzet mellett a tót élt a legtömörebb tömegekben és területen.

A tót etnikum legnyugatibb kiszögelése, etnográfiai félszigete az u. n. *morva-tótság* (több mint 200,000 lélek). — Ez a terület Morvaország, Nyitra- és Trencsén-megyék határán van s trapezoid alakú. — Alsó határa kb. Jókúttal szemközt van (bár ez alatt pár szórvány Alsó-Ausztriában is akad), onnan északnyugati irányban halad Břeclava (Lundenburg), Lednice mellett, itt északkeletre fordul és Kobylí, Nenkovice, Věteřov, Bohušovice, Jankovice és Napajedla községek mentén vonul; keleten Březuvky, Podhradí, Vlachovice községeket, illetve kb. a Javorník hegycsúcsot érinti. — Községeik és telepeik száma kb. 2—300-ra tehető; nagyobb városaik Hodonín, Uh. Ostroh, Uh. Hradiště, Uh. Brod. E terület legnyugatibb pontja kb. 40—60 kilométernyire van légvonalban Brünn és Olmüc városoktól. Lakosságának nyelvjárása nagyjában egyező a nyugati tót nyelvjárással, — A morva-tótok megőrizték anyanyelvüket, bár évszázadok óta cseh iskoláik vannak. — Nyelvileg és etnográfiailag élesen megkülönböztethetők *morva-handk* szomszédjaiktól. — Etnikai és nyelvi sajátágaik megőrzésében hathatósan támogatta őket keletről fajtestvéreik állandó beszivárgása; a XVII. és XVIII. században tucatjával alapítottak közöttük új községeket trencsén- és nyitramegyei települők. — Enélkül valószínűleg elsorvadtak volna.

Népművészetük bámulatosan magas fokon áll. — Nemzeti együttérzésükre és öntudatukra jellemző, hogy 1918-ban — intelligenciájukkal az élen — a magyarországi rendszert véve alapul, külön morva-tót megyét követeltek s e megyét az autonóm tót-öldhöz kívánták kapcsoltatni.

A morva-tótoktól északra lakik a morvaországi *valach* törzs, amely minden valószínűség szerint szintén tót eredetű, de nyelvében már nagyon elváltozott. — A valachok eredete hiteltérdemlő módon máig sincsen eldöntve, ezért velük e tanulmányban bővebben nem foglalkozhatunk.

Árva megye északi és északkeleti karéjában viszont a tót elem huzódott vissza egy lengyel törzs, a *goralok* etnikai félszigete elől, akik itt 59,000 tóttal szemben jelentős, 16,000 főnyi kisebbségben vannak. Lakóhelyük az Osszus, a Babia Gura hg. és a Fekete-Árva környéke. — Évtizedes megfigyelések alapján (amelyeket e sorok írója a helyszínen ellenőrizhetett) megállapíthatjuk, hogy ez etnográfiai karéjjal szemben a tótság lépésről-lépésre tért veszt nem beolvadás, hanem meghátrálás útján. — Egy emberöltő alatt egy-egy falu gazdát is cserélt; a tót lassan-lassan kiköltözött belőle s helyét nyomban elfoglalta a goral, mint gazdaságilag igénytelenebb s így szívósabb tényező.

A goralok különben itt, éppúgy, mint Szepes megyében tót papok vezetése alatt állottak; nyelvük tót hatás folytán némileg módosult. Ők a tótokkal szemben a szegényebb, megvetettebb elem, akik pásztorai, cselédei a tót gazdának; a tóttal, vagy kaputos emberrel szemben sohasem használja anyanyelvét (resteli!), hanem a finomabb, „úribb“ tót nyelven igyekszik vele beszélni. Ez egyrészt annak is következménye, hogy lengyel nemzeti öntudata nincsen. Hasonlatos ebben a ruténekhez, akik az érintkező pontokon (sőt ez még a máramarosi havasokon is előfordult!) szintén a szlovák nyelvet használják „diplomáciai“ nyelvül. Mindennek dacára a tótság a goralokkal szemben passzív, míg keleten aktív és előrenyomuló.

A Tótföld etnikai problémái és változásai a legérdekesebbek és legtanulságosabbak Szepes megye területén. Itt ötféle nemzetiség vív egymással fajharcot, í. m. a tótság, a németség, (szepesi cipszerek), magyarság, a rutének és goralok. A goral-lengyelek Szepes megye északi részét birtokolják délre a Magas-Tátraig és a késmárki német nyelvszigetig, leszámítva az északkeleti szögletet, melyet a rutének tartanak megszállva. A tót területtől hatalmas

erdőségek és a németiség választja el őket, úgyhogy a tót és goral telepek egymást nem érintik. A goralok a németek rovására terjeszkednek; ma 43 községben, megközelítőleg 24,000-nyi lélekszámban laknak a Magurában s a Dunajec és Poprád felső völgyében.

A rutének három külön csoportot alkotnak s egy egészen különös települést, Osturnyát. Az egyik összefüggő rutén terület a megye északkeleti szögletét foglalja el, a másik, amely a sáros-megyének nyulványa, a megye keleti határának közepét és Késmárkra céloz. Ez a két rutén nyulvány ugyanegy tő sarjadéka, itt azonban goral és német települések szétválasztják őket egymástól. — A rutén települések harmadik csoportja Gölnicbányánál terül el; rutén sziget, amely dél felé a gölnicbányai német szigetre támaszkodik. A lengyel-goral települések tömkelegében etnográfiai furcsaság gyanánt szerepel a már említett, elszigetelt rutén Osturnya. A rutének száma kb, 20,000 fő.

A németek két nagyobb csoportban laknak a megyében. A nagyobbik a késmárki sziget, a Poprád mentén, mely 29 községből és városkából áll; a kisebbik a gölnicbányai, a megye déli és délkeleti szögletében. A két német sziget között hatol át Sáros megyébe a tótság árja, amely a vele érintkező nemzetségeket Szepesben szemellátható eredménnyel ostromolja. — A tótság térfoglalásának titka a németiség rovására főleg nagymértékű szaporodásában rejlik; a kihalt német udvarházakba délen tót, északon lengyel gazda kerül. A szepesi németek száma valamivel kevesebb, mint 40,000.

Goralok vannak még Trencsén-megye északi csücskében az Osszus és a Nyugati-Beszkidék között, bár a hivatalos statisztika mindössze 504-et talált 1910-ben; egy bizonyos, hogy a trencsén-megyei goralokat a tótság jócskán beolvasztotta. Már erősebbek a sáros (2225 lélek) és zemplénmegyei (4000 lélek) goral határtelepülések. Czambel Zemplén megyében 4 községet vett összesen goralnak s lakóiknak számát 6000-re tartotta.

A szepesi magyarság száma kb. 18,000-re tehető. Nagyobb-részt bevándorlók (iparosok, munkások, hivatanokelem), kisebb-részt önként beolvadók (városi értelmiség). Az Árpádkori magyarság rég eltűnt, felszívódott.

A szepesmegyei tótok száma 68—70,000, vagyis a megye lakosságának csupán kisebbik fele. — Helyzetileg ők képviselik a keleti tót nyelvjárás legnyugatibb nyulványát.

Szepesmegyétől kezdve a politikai határ és a tótság közé furdik a *ruténség*, melynek területe kelet felé mindinkább vastagodik, elterül, míg nyugatabbra keskeny, szalagformájú lesz. — A ruténség a tótsággal bámulatos fajharcot vív, — valószínűleg már évszázadok óta — és ennek a ruténség vált lépésről-lépésre áldozatává. — Nem hajszálnyira pontos, de megközelítőleg jó szemléltető képet nyújt erről a következő adatok összevetése:

	Gömörben	Abaujban	Sárosban	Zemplénben	Ungban
gör. kat. felekezeti volt:	4410	20,089	52,939	103,119	89,149
ruténnek vallotta magát:	16	375	38,467	38,797	61,262
marad egyéb anyanyelvű gör. kat.	4394	19,714	14,471	64,321	27.877

ez összesen 130,777 egyéb anyanyelvű gör. katolikust jelent azon a területen, amit többé-kevésbé Tótföldnek nevezhetünk: Szepesmegyét, amelynek viszonyaival már részletesen foglalkoztunk, leszámítva. — Ebből a kereken 131,000 emberből tót anyanyelvűnek kereken 70,000 vallotta magát. — Nyilvánvaló, hogy a fennmaradt 60,000 gör. katolikus legnagyobb része a magyar nemzetiséghez számított (Abauj, Zemplén és Ung déli részein) s így a vallás alapján megállapíthatjuk, hogy a ruténség két arcán is veszített, még pedig erősebben a rokon, szláv fajú tótság felé.

A ruténség valamikor jóval nyugatabbra huzódott el, amint az némileg már a fenti statisztikából is kiviláglik; északon Szepes, délen Gömörmegyében erősen képviselve volt (a gömöri tótok közt nagyon gyakori most is a „rusznyák“ családnév). Évszázadok folyamán minden valószínűség szerint sokat katolizálhattak belőlük (még Mária Terézia unifikációs valláspolitikája előtt) s ez egyértelmű volt az eltótosítással. Ez a beszívargó, felső rutén réteg szintén erős befolyással volt a keleti tótnyelvjárás kialakulására.

Lakóhelyük leért a Hernádig, a Bodrogekőzig s mint említettük, túlterjed a Poprád folyón, ahogy az még Fényes Elek munkájából is kiviláglik. A valamikor egybefüggő rutén etnikum roncsai északon és délen, valamint délkeleten könnyen kimutathatók. Csak a legutóbbi hét évtized alatt több mint száz falut hódított meg a tótság, melynek kelet felé oly nagy lököereje volt, hogy a ruténeken kívül még a magyarságot is kiforgatta többhelyütt nemzetiségéből (Kb. 10,000 református tót!).

Zemplén, Sáros- és Szepesmegyében összesen négy *rutén nyelvmencedét* találunk. Az Ondava felső völgyszakaszában kettő

fordul elő, egyik a másik felett. Ez a két medence 67 falura terjed ki. A harmadik medence a Tapoly forrásvidékén van, a sárosi Magurában. Ennek nyolc faluja van Sárosban s összefügg a szepesi, poprád-völgyi medencével. A negyedik a gölnicbányai, melyről Szepesmegye leírásakor már megemlékeztünk.

A tótság faji intenzitása még legkeletibb szögletében is oly erős, hogy pl. Ungvárott a környékről besorozott magyar, német, tót és rutén ujoncok közös érintkező nyelvül rendszeren a tótot használták.

A tót etnikum összefüggő területének legkeletibb határvonala nagyjában az Ung folyócska mentén húzódik a torkolatig; az Ung folyócskától balra, délkeleti irányban van még *Szerednye*, mint tót település, ugyancsak az ungvári járásban. Azon túl még két település van Bereg megyében, *Uj-Klenóc* a munkácsi és *Izvorhuta*, a szolyvai járásban, a Latorca mellékvizeinek, a Szolyva mellett felvett két Pinnyének völgyeiben, hét rutén község közepe. Ezt a tót etnikum legkeletibb pontjának kell tartanunk, bár van utána még egy állandó, tót munkáskolónia Máramaros megyében, Dolhán. Az utolsó megyének tehát, amely a Tótföldhöz szervesen kapcsolódik, Ung-megyét kell tartanunk; 4 járásából a szobránci csaknem tisztán tót, a nagykaposinak kb. $\frac{1}{3}$ -a, az ungvárinak több mint $\frac{1}{4}$ -e szlovák, lakosságukat tekintve. A nagybereznai járásban tót telepek (vegyes lakossággal) Nagyberezna, Perecseny és Turjaremete, amelyek közül az első kettő az Ung jobbpartján, Ungvártól északkeletre fekszik.

A tótság délfelé a magyar etnikummal szemben különböző időben, különbözőképpen viselkedett. Ezer esztendő alatt (vannak rá nyomok) minden bizonnyal hol lejjebb csúszott, hol feljebb húzódott; pontos népmozgalmi térképeket azonban minden időre összeállítani, fájdalom lehetetlen feladat. Egy bizonyos: a tótság ezer esztendőn keresztül nyert, még pedig sokat nyert. A magyarság a török hódoltság alatt hódított, mikor itt-ott csaknem a bányavárosokig is felnyomult a tótság rovására. Ezt azonban a következő századokban csaknem mind elvesztette, amint azt különösen Kőrösi kitűnő tanulmányai bizonyítják. Igaz, hogy ez nem a magyar faj propagatív erejének csökkenését jelentette; a magyar faj lökőereje azonban csaknem mindig északról délre irányult, az Alföld, az Alduna és a Száva irányában. A pozsony- és nyitramegyei Árpádkori magyar telepek azonban még jóval korábban eltótosodtak. Erre a tótság aktív volt és maradt. Bars-

és Hontmegyékben aktív és passzív (passzív különösen a XIX. században), Léva környékén semleges. Ugyancsak semleges Nógrád- és Gömör-megyékben (megszilárdult nyelvhatárok), Gömör-megyében a XIX. században itt-ott tért veszített. Passzív volt nagyrészt Abaujtornamegyében, Zempléntől kezdve viszont végig aktív maradt mind észak, mind délfelé. Ha a mérleget felállítjuk, úgy az egészben véve inkább a tótságra nézve kedvező; a tót faj a tótföldről még erős rajokat is tudott kibocsátani Szent István birodalmának többi részeibe, főleg a Nagy-Magyar-Alföldre. A Tótföldön kívül a Magyar-Birodalomban 1910-ben még egy-negyedmillió tótot számláltak össze, ami oly nemzetnél, mely mindössze két milliót tesz ki, hatalmas teljesítmény. A legutóbbi időkben pedig az Egyesült-Államokba félmillió tót emigrált ki.

A magyarság különben mindenestre jelentős veszteségének egy részét a XIX. század folyamán behozta; ez egyenes következménye volt faji megerősödésének, amely az Alföldön ment végbe a törökök kivonulása után. Hozzásegítette ehhez még a legtöbb város eredetileg idegenajku és magas értelmiségű polgársága is, amely lassankint és önként az államfenntartó elemhez, a magyarsághoz csatlakozott.

Végeredményképpen a tótság a goralokkal szemben tért vesztett, a ruténnel szemben tért nyert, a magyarokkal szemben tért nyert és vesztett, a közte lévő idegenajku (főleg német) telepeket évszázadok lassu munkájával jórészt magába olvasztotta, azután hatalmas rajokat bocsátott ki magából az Alföldre és az Egyesült Államokba: faji mérlege tehát erős aktivummal zárul.

Podhradszky György.